

SZÉLES KLÁRA
„Vér van a vers anyagában”

Jegyzetek Márkus Béla *Ágh István*
 című könyvének margójára

Szellemes fordulattal indítja Márkus Béla a közelmúltban megjelent Ágh István-monográfiáját. A költőnek „nem volt sem gyermek-, sem kamaszkora. Születésnapja viszont kettő is lett”, mert már felnőttként vette fel az Ágh költői álnevet. Születési dátuma is kétféle: a valódi és az anyakönyvben tévesen szereplő. Bátyja, Nagy László a példaképe és segítője, különösen 1946 őszéig, amíg Lászlót fel nem veszik az Iparművészeti Főiskolára, grafikus szakra, s egyidejűleg el nem költözik egy alakuló népi kollégiumba, a Damjanich utcába. Születési helyükön, Felsőiskázon számos, meghatározó közös élményük van, s gyermekségükre visszatekintve Márkus össze is fűzi emlékezéseiket. Teheneket legeltetnek, ősi játékokat játszanak, babonás rémtörténetektől riadoznak, követik a néphagyományokat: együtt járnak regölni, kántálni. István korán megjegyzi a vásári rigmusokat. László mesél kisöccsének, versmondásra tanítja. Így nem csoda, hogy már ötévesen hallani lehet tőle: „Nincsen apám, se anyám”. Szintén ötéves korában más verseket is megtanul, Sinkát, illetve Herdert németül. Szántódon felfigyel egy Csokonai-emléktáblára. Önmagát is költőnek képzei el.

Tízéves kora körül – ártatlan öntudatlansággal – még nem hatnak rá zavaróan a családi és a hivatalos nézetek ellentmondásai (például az, hogy az iskolában úttörővezető, a templomban pedig ministrál). De nem telik bele egy-két év, s a beszolgáltatások idején segít elrejtteni a gabonát, tudja, hogy a disznóhizlalást, s még inkább a disznóölést szigorúan titokban kell tartani. Szovjet költők helyett Petőfit szaval, könnyeit nyelve: „...a népnek nincs joga”. Az igazi versírás akkor kezdődik, amikor tapolcai gimnazista lesz, majd az ELTE egyetemistája, Eötvös-kollégista. Itt kerül igazán elemébe. Már nem az iskolai faliújságra, illetve a Pajtás című gyermeklapra ír, hanem többek között a Kortársban jelennek meg költeményei. Olyan fővárosi lesz, aki egy pillanatra sem vágja el azokat a szálakat, amelyek szülőföldjéhez fűzik. Mi több: kapcsolódása szűkebb pátriájához – az idők során – egyre erősebb kötelékké válik. Első kötetének címe is a gyermekkori kántálás bevezetését idézi: *Szabad-e*

énekelni (1965). Ekkor már diplomás (magyar–könyvtár szakot végzett), könyvtáros, nős ember. Felesége Lángh Zsuzsanna könyvtáros; megszületik első kislánya, Zsófia. De hét év múlva válásra kerül sor. Ott-hontanulul hányódik, albérletet is nehezen talál.

Még egyetemista korában kezd járni a Nárcisz presszóba, az Építész Pincébe, a Hungária, Belvárosi Kávéházba. Ezeken a helyeken találkozik, barátkozik Kondor Bélával, Pilinszkyvel, Erdély Miklóssal. Távolról, könyvekből szerez ismereteket a legszélsőségesebb avantgárdról, a happeningek, a pop art, a video art, az akcionizmus, a „fluxus” világról. Ezek az áramlatok igazán mélyen sohasem érintik meg emberként, még kevésbé alkotóként, viszont „felfrissítik” gondolkodását, művészetét. A korabeli angol költészet az, amit kedvel, meg a beatnikék. Mindemellett életében nem maradnak teljesen nyomtalanok ezek az érintkezések. Jóval később, a *Virágárok* (1996) című prózakötetében, a *Szigliget-memoárban* felidézi Szentjóbó Tamás alakját, emléket állít Altorjay Sándornak, de más képzőművészekről, így Szántó Piroskáról, Csernus Tiborról is megemlékezik. Fontos műve e tárgykörben a *Kondor-memoár* is. Nagyon szokatlan gyorsasággal történik meg a második házasságkötése. Széles Judit textiles iparművészt veszi el 1968-ban, második gyermeke is lány: Eszter. Együtt keresnek és találnak albérletet Máriaremetén. Ekkor már készülnek és sorra megjelennek új verskötetei: *Rézerdő* (1968), *A tündér megkötözése* (1971); *Jóslatok az újszülöttnék* (1973); *Jól vagy?* (1977). Harmadik kötetétől kezdődően minden versborítóját a felesége tervezi.

Már első versgyűjteménye rendkívül erős visszhangot ver. A korban nagy tekintélynek örvendő Veres Péter levélben biztatja a pályakezdő költőt. Tucatnyi cikk, recenzió jelenik meg a kötetéről, mértékadó bírálóktól, köztük olyan tollforgatóktól, akik további pályája kísérői lesznek, mint Alföldy Jenő, Pomogáts Béla, Tandori Dezső, Vasy Géza. Majd Kabdebó Lóránt nemcsak ír róla, hanem be is sorolja az általa elnevezett, „összehozott” Hetek közé (a csoport további tagjai: Bella István, Buda Ferenc, Ratkó József, Kalász László, Raffai Sarolta, Serfőző Simon). E csoportosulás megalakulása két évvel megelőzi a Kilenckét. (Az utóbbi költőcsoport tagjai, az *Elérhetetlen föld* [1969] című, híressé váló antológia szerzői: Mezey Katalin, Oláh János, Utassy József, Kovács István, Péntek Imre, Kiss Benedek, Győri László, Konczek József, Rózsa Endre. – Mindkét költői közösség

az 1956-ot eláruló Tűz-tánc csoport ellenében jött létre.)

Már Ágh István első kötetében megjelennek a költő lírájának elemi karakterjegyei: felelősségérzet a válságát élő falu iránt; elégikus meditáció; festői szemlélet; együtt lélegzés a természettel. Lassan legyőzi kezdeti megilletődöttségét, amikor pályatársaival együtt ül a kávéházi asztalnál. Kormos Istvánt, Juhász Ferencet kamaszkorától ismeri. Most Zelk Zoltán, Jékely Zoltán, Vas István, Déry Tibor, Szegi Pál, Csurka István, „keresztapja”: Kamondy (Tóth) László, B. Nagy László, és a Csernus Tibor festménye óta híres „három lektor”: Vajda Miklós, Domokos Mátyás és Réz Pál lesznek a szomszédjai. Sánta Ferencet már régen ismeri, mielőtt az Eötvös Könyvtárban lesz könyvtáros, Orbán Ottó, Csukás István, Baranyi Ferenc már az egyetemi időszakban közel került hozzá. Fodor András lakásán szervezett összejöveteleken is részt vesz. Csonka lenne a felsorolás a népdalkutató Víg Rudolf és felesége, Anna, Simonffy András, Balaskó Jenő, Vathy Zsuzsa, Kiss Ferenc, Bata Imre, Czine Mihály, Kecskeméti Kálmán, Kiss Benedek, Parancs János, Keszthelyi Dezső, Bihari Sándor, Nagy Gáspár, később Tóth Erzsébet, s persze Schéner Mihály nélkül. De még Huttyán, a cigány népi énekes is említésre méltó. Hiszen példázhatja, hogy Ágh István mennyire nem tesz különbséget társadalmi besorolások szerint. De mindezeket túl legszűkebb baráti köréhez okkal tartozik Bella István, Lázár Ervin, Tóth Bálint, később Marsall László. Kivételesen fontos helyen áll Huszárik Zoltán, akivel együtt utaznak a Felvidékre, együtt siratják a kipusztuló lovakat. Egy időben közel laknak egymáshoz, így gyakran találkoznak.

Láthatóan ugyancsak népes baráti és ismerősi köre van. Hosszú a sor, pedig a határainkon túli (makedóniai és egyéb) barátok kimaradtak a felsorolásból. Hozzá kell tennünk: legtöbbjükéről kritikát, esszét is ír. Túl népes a tábor? Ágh István portréjához hozzátartozik, hogy szokatlanul tágas a vonzásköre.

Második kötete, a *Rézerdő* (1968) szintén jogosan arat sikert. Ebben kap helyet a *Harangszó a tengerészért* oratóriuma. Ezt a *Cantata profánával* rokonítják. Viszont harmadik, negyedik és hatodik versgyűjteménye – *A tündér megkötözése* (1971); *Jóslatok az újszülöttnak* (1973); *Jól vagy?* (1977) – viták keresztüzébe kerül. Bizonyos darabjaikat nemcsak édesanyja ítéli „érthetetleneknek” (nem is alaptalanul). Azokra a versekre utalok, amelyeket egymástól távol

álló képzeteket összekapcsoló, bizarr asszociációk hálóznak be. Egyetlen példa ezek közül: „Királyi ordré, készül a bableves, / föl finom szaggal, gőzölög és pöfög, / Horác orrába ondolálja / királyi konyhaszagát magának, // a konyha füstös, a világ árvalány, / árvalányhajjal lobogunk messzire, / talán a Ság-hegy megmutatja / mi az a szél ami rajta átjár” (*Halljuk! miket mond a lekötött kalóz*).

Márkus Béla – kitűnő érzékkel – megbontja az eddig követett időrendet, közös új fejezetben tárgyalja a három vitatható kötetet. Találó az alcím is: „leplesen rejtjük álmaink lényegét”. Ő is az itt kiemelt darabra utal, de lényegében több versre is hivatkozhatnánk. Elgondolkodtató kivétel ez a líranyelvi elágazás, nincs folytatása. Mulandó válság? Vagy a „fluxus” utólagos hatása? Úgy érzem, hogy nem véletlenül ékelődik közbe *A madár visszajár* (1973), az első szociográfia, és a Schéner Mihály különleges műveihez kapcsolódó verscsokrok közül is az első, a *Krumplinyomó huszár* (1977). Ágh István legismertebb verse is itt szerepel: „Édesanyám / virágosat álmodtam.” Struga manó figurája is itt bukkan fel először. Az elkövetkező évtizedben folytatódnak a gyermekeknek szóló, illusztrált, vidám, játékos kompozíciói: *Hányat nézek a naptárban?* (1980); *Struga manó csörgölődzik* (1982); *Fele király* (1985), majd később a *Paraszat evő paripa* (1995), amely népmese-átdolgozásokat tartalmaz.

A hetedik verseskötet, majd az ezt követőek sűrű egymásutánban hozzák az igazi Ágh István-költeményeket. Sorra jelennek meg az új verseskötetek: *Napvilág* (1981); *Keseredik a föld héja* (1984); *Napló és tulipán* (1987); *Emberek éltek itt* (1991); *Évfordulók* (1994); *A képzelet emléke* (2000); *Semmi sem úgy* (2003); *A megtalált időből* (2005); *Októberi fogadalom* (2006); *Hívás valahonnan* (2011); *Szavak honvágya* (2013); *Válasz hazulról* (2015).¹

Külön elemzést kívánnak Ágh István prózai művei. Úgy sorjáznak, akárcsak a versek: *A madár visszajár* (1973); *Üres bölcsőnk járása* (1979); *Egy álmom következményei* (1983); *Dani uraságnak* (1984); *Egymás mellett* (1988); *Utolsó terelés az őszi legelőn* (1989); *Kidöntött fáink suttogása* (1990); *Kidöntött fáink sut-*

¹ A monográfia anyagának lezárása után jelenik meg az eddig legutolsó kötet: *Elvarázsolt ének* (2017). Gyűjteményes kötetek: *Boldog vérem. Válogatott versek* (1979); *Mivé lettél. Válogatott versek* (1998); *Ágh István válogatott versei* (2000); *Összegyűjtött Versek I–II.*, 2013 (I. 1965–1987; II. 1991–2013).

togása (2008; második kiadás, az *Egymás mellett*-tel és a *Virágárok*kal együtt, 2012); *Rókacsárda* (1993); *Virágárok* (1996); *Árokból jön a törpe* (1997). Milyen műfajhoz sorolhatóak ezek a szövegek? Tekintheszük szociográfiáknak, mivel a legtöbb elbeszélésnek pontos interjúk, történeti és más felkutatott, megjelölt dokumentumok képezik az alapját. Ugyanakkor nem illenek sem a tudományos, sem az újságírói feldolgozáshoz. Fontos jellemzőjük, hogy nem helyzetjelentések, hanem valódi történetek. Elmondásuk során tárgyilagos felmérést tartalmaznak, mégis hangvételükben meghaladják az objektivitás határait, megvallott szubjektivitás, lírai megvilágítás, szeretet hatja át a lejegyzett sorokat. Sors-vázlatokkal, lélekrajzokkal találkozunk, a megjelenített emberek rokon- vagy ritkábban ellenszenvet ébresztenek. E művek hozzáértő kritikussal joggal emelik ki, hogy az író feltett kérdéseire adott válaszok esetében is úgy alakulnak a beszélgetések, mintha az interjúalanyok spontán megnyilatkozásainak lennének tanúi. Széttagolt, egyedi regényfajtaikat olvasunk, vagy a „short story” szintén frissen teremtett eleven változatait? Szónokiak a kérdések, tudjuk, hogy egyiket sem. A tapasztalati valósághoz hűen ragaszkodó szociográfia tényei elsődlegesek, s érinthetően közeli. Ugyanakkor ezeket olyan könnyedén kezeli és jeleníti meg az író, mint a képzeletével teljesen szabadon bánó fikció szerzője. Olasz Sándor beszél arról, hogy Ágh István legtöbb prózai művében „valamiféle klasszikus műfajok fölötti műfajt teremt”. Szintén ő szól az íráskor filmszerűségéről, montázsszerűen összefonódó pillanatképekről, vágásokról. Kemsei István szintén a filmhez hasonlítható snitteket észleli, s azt, ahogyan a hiányzó teret és időt különlegesen érzékletes emblémákkal tölti ki az író. Vasy Géza önarcképszerű vonásokat fedez fel a történetekben.

Szűk a terjedelem ahhoz, hogy verseinek és prózájának erőit elemezzük. Az utóbbi mintha még túl is tenne az itt is jelen lévő költészetten. Nehezen választható ki az az alkotás, amely egymagában is – legalább hozzávetőlegesen – képet ad az életmű egyediségéről. Az *Árokból jön a törpe* mindenképpen reprezentatív. Szerzője egykor, egy Szakolczay Lajosnak adott interjújában „szubsztanciá”-nak nevezte. Akár már a tipográfiával szembeötlővé lesz a teljesen egyedi szerkesztés: a könyv lapjai alsó részén folyamatosan végighúzódnak, kurziválással is megkülönböztetett szülői, anyai levelek, mint egy szüntelen távirati szalag, a szülőfalu folyamatos helyszíni

közvetítései. Lehet, hogy egyedülálló alkotói lelemény? Nem talákoztam hasonlóval. Mintegy aláhúzzák, atmoszféráját adják, hitelesítik a fölötté olvasható vidéki életképeket, portrékat, eseményeket. Mindenesetre dokumentumok dokumentumai. Talán csak a facsimilék fokozhatnák ezt a nyomatékot. Ehhez a mesteri írásmódhoz éveken, évtizedeken át meg kellett őrizni, el kellett rendezni a hamisítatlan eredeti kopertákat, pedig annak idején a címzett aligha láthatta maga előtt majdani írásművét.

*

Márkus Béla kötetének szerkesztése, az anyag taglalása igen gazdaságos, szakszerű és jól áttekinthető. Időrendben követi az életutat, de elsősorban a művek sorjázását a kezdetektől 2015-ig. Tizenhat nagyobb, egymással arányos (átlagosan 22 oldalas) fejezetre tagolja mondandóját. Egy-egy találó idézet adja a főcímet, alcímként pedig az ezen belül tárgyalt kötetek megnevezése szerepel. Függelékben megtalálhatjuk a szükséges évszámokat, címeiket, a szakirodalom jegyzékét, illetve Márkus Béla rövid pályaképet.

Az olvasó gyakran érzi úgy, hogy a szerzőnek untalan a bőség zavarát kellett fegyelmennie. Az esszé- és kritikakötetek eleve rosszul járnak, elsősorban maga a költészet és a hasonló súlyú próza követeli magának a helyet. Pedig – gyorsan hozzá kell tennünk – irodalomtörténeti érdeklődésre tarthatnak számot – mind a 2000-es *Ahogy a vers mibennünk*, amely költőelődökről és kortársakról készült pontos és költői „fényképeket” foglal magába, mind pedig a három nagy poéta-portré – Balassiról, Csokonairól és Adyról (*Fénylő Parnasszus*, 2008).

Márkus Bélának nincs könnyű dolga. Feladatát nehezíti, hogy Ágh István munkásságával a szokásosnál számosabb – 160-nál több – cikk, tanulmány foglalkozik. Mindezeket gondosan figyelembe veszi. Ha nem írhat pár száz oldallal vaskosabb könyvet, nagyon meg kell tanulnia a sűrítés művészetét. „Feltalálja” a hat-hét soros mondatot – a szép értekező stílus jegyében. A kritikus elemzésekből tartós emeletes házat épít. Olyat, ahonnan eltűnik az eszköz, az állványzat. A hozzáértéshez nála beleérzés, egyedi érzékenység és türelmes műgond társul.

Az életmű tükrözi, teljesíti a költő, író hő kívánságát: „az élöket a múlttal, múltammal szerettem volna megölelni”. Márkus Béla monográfiája – immár az irodalomtörténet, az időtállóság tanúságaként – ezt a szeretetet sugározza tovább.